

zajednici imala uspostava Nezavisne Države Hrvatske. Za muslimane, čija je elita u velikoj većini prihvatila hrvatsku nacionalnu misao, karakterističan je bio nepodijeljeni otpor svakom projektu podjele BiH, pa je u njihovim predodžbama Hrvatska nužno uključivala čitavu BiH. Samo u takvoj Hrvatskoj muslimani mogu predstavljati značajan čimbenik i ne biti podvrgnuti stalnoj (iako najčešće slabo ili nikako potkrijepljenoj) bojazni od katoličkoga nadglasavanja, podcjenjivanja ili prozolitizma. I obrnuto, hrvatska politika koja se odriče BiH, neminovno dovodi do preispitivanja muslimanskih pozicija. Nakon iskustva sa sporazumom Cvetković-Maček (1939.), to je bio jedan od ključnih čimbenika muslimanskog simpatiziranja s novoproglašenom NDH-a: većina je muslimana taj događaj dočekala s olakšanjem i odobravanjem (a u isto se vrijeme sandžački muslimani nastoje pripojiti Bosni i Hercegovini, te preko nje Hrvatskoj). Pritom je moglo biti razlika u motivima, ali je uvijek važno imati na umu, da nekakvoga organiziranog muslimanskog otpora protiv NDH-a nije bilo, pa čak i poznate muslimanske rezolucije — koje se i u historiografiji i u politici često znalo krivotvoriti i iskrivljeno tumačiti — nikada ni jednom riječju ne dovode u pitanje državni okvir i hrvatsku nacionalnu orijentaciju, nego se tek konfrontiraju s pogriješcima režima te zloči-

nima i zlouporabama u ime vlasti. Karakterističan je u tom kontekstu odgovor posljednjega hrvatskoga ministra vanjskih poslova, dr. Mehmeda Alajbegovića, na pitanje jugoslavenskih istražitelja o razlozima njegova pristupanja ustaškom pokretu. Iako je svjestan, da mu je oko vrata već nataknut omča, Alajbegović ne kalkulira niti traži opravdanje: *Glavni motiv koji me je rukovodio da pristupim, odnosno kada sam pristupao ustaškom pokretu, bila je ideja hrvatske države. Na mene je dakle pri tome utjecala spoznaja o pravu hrvatskog naroda na svoju državu i drugi motivi nisu me pritom rukovodili.*

Hasanbegović opisuje i osobne razmirice i unutarnje prijepore u zagrebačkoj muslimanskoj zajednici, kao i političke odjeke izgradnje džamije u središtu glavnoga grada Hrvatske. Knjigu završava upravo tužnom epizodom rušenja te džamije u proljeće 1948.

U nepuna tri mjeseca od izlaska iz tiska, knjiga mr. sc. Zlatka Hasanbegovića doživjela je izniman publicitet i pozornost i u hrvatskoj i u bosanskohercegovačkoj javnosti. Ta činjenica govori ne samo o intrigantnosti teme, nego i o tome, da je bilo krajnje vrijeme da se napokon progovori o nekim uporno prešućanim stranicama novije hrvatske povijesti. Hasanbegović je to učinio na upravo uzoran način.

• Tomislav JONJIĆ

Stephan BAIER i Eva DEMMERLE,
Otto von Habsburg: životopis,
prijevod Jasna Čmelić, Paneuropska
unija, Zagreb, 2005., 498 str.

○ va opsežna knjiga donosi životopis jedne od najfascinantnijih osoba političkog svijeta suvremenog doba. U središtu je njezine pozornosti osebujni lik Otta von Habsburga, najstarijeg sina posljednjeg habsburškog vladara, cara i kralja Karla I. (IV.). Rođen još 1912. u donjoaustrijskom Reichenau bio je vrlo brzo, nakon nasilne smrti Franje Ferdinanda, predodređen da jednog dana stupi na kormilo velike Monarhije, koja je s više od 50 milijuna stanovnika i bogatom državničkom tradicijom simbolizirala srednju Europu. Međutim, tijekom Prvoga svjetskog

rata promijenio je izgled političke karte Europe s koje su nakon dugih stoljeća nestale neke od najvažnijih vladarskih kuća, uključujući i onu koja je protezala vlast i nad hrvatskim zemljama. Novi politički poredak prisilio je Habsburgovce na odlazak u izgnanstvo. Do izbijanja Drugoga svjetskog rata Otto von Habsburg živio je u Portugalu, Španjolskoj, Belgiji i Francuskoj, a od 1940. do 1944. boravio je u Washingtonu.

Tijekom međuraća Otto se počeo formirati kao ozbiljan *homo politicus* koji nije zapao u defetizam unatoč nezavidnom položaju njegove obitelji. Jedno od glavnih obilježja njegovoga političkog nastupa bio je izraziti protunacistički stav. Novostvorenu Republiku Austriju pratila je *ab ovo* kriza identiteta koja je bila najuže povezana s odnosom prema Njemačkoj. Dio austrijskog građanstva bio je sklon monarhizmu i time

je zagovarao povratak Habsburgovaca u politički život zavičaja. Do toga osobito dolazi nakon ubojstva kancelara Dollfuša i nastupa njegovog sljednika Schuschnigga koji je bio idejno blizak monarhističko-legitimističkim krugovima. Novi kancelar je 1935. ukinuo habsburške zakone po kojima je dinastija bila proglašena iz zemlje. No, prema autorima knjige, kolebljivi Schuschnigg nije bio spreman za restauraciju monarhije iz straha od međunarodnog okruženja, a ono je prije svega podrazumijevalo otpor nacističke Njemačke, ali i nekih drugih zemalja iz regije, povratku Habsburgovaca. U tom je kontekstu opisan i put njemačkog ministra vanjskih poslova Konstantina v. Neuratha u Beograd kod Milana Stojadinovića radi zajedničkog dogovora nacionalsocijalista i jugoslavenske vlade o spriječavanju restauracije u Austriji. Brojni pokazatelji upućuju na držanje Otto von Habsburga koji se tada uporno zalagao za slamanje moći »smedekošuljaša«, a kao uvjereni protivnik Hitlera suprotstavljao se i Anshlusu. Na tom tragu došlo je početkom 1938. do razmjene pisama s kancelarom Schuschniggom. Oba pisma su objavljena u knjizi i prvorazredni su izvor za upoznavanje povijesnog trenutka u kojemu se krojila sudbina međuratne Austrije, ali i za analizu osoba koje su svojim potezima mogle utjecati na usmjeravanje političkih kretanja. Otto je u toj korespondenciji osuđivao politiku popustljivosti agresivnijom protivniku i zbog toga je zatražio veće povezivanje s drugim velesilama radi suzbijanja njemačkog pritiska. Njegov je prijedlog bio da se vođenjem tajne politike pridobije pomoć zapadnih sila, ali isto tako da se na unutarnjem planu okupe raznovrsne političke skupine, uključujući i socijaldemokratsku ljevicu te visoki časnici lojalni ideji austrijske države. U tumačenju svojih gledišta Otto je naročito istaknuo katoličko obilježje austrijske države koje bi u slučaju njemačke unifikacije bilo ugroženo jer se u Njemačkom Reichu već započela odvijati »ustavna borba protiv katoličanstva« (s. 97). Konačno, Otto je svoju političku odlučnost potkrijepio otvorenim prijedlogom kolebljivom kancelaru da vodeću političku dužnost u zemlji preda njemu koji je spreman na preuzimanje pune odgovornosti pred »Bogom, narodom, svijetom i poviješću.« Schuschnigg je odgovorio protuargu-

mentima koji nisu išli na zaoštavanje situacije. On je u realpolitičkom tonu zapisao: »Onome kome budućnost Austrije leži na srcu, ne može i ne smije misliti na to kako časno propasti, već mora usredotočiti svoje snage na to kako država može časno opstati, da bude spremna za bolja vremena koja jednom moraju doći« (s. 102). Nadalje, kancelar je držao da političar s lica mjesta ima bolji uvid od političara iz udaljenosti, što je moglo značiti da i unutar Austrije veliku moć imaju filonacističke snage tako da bi sukob vodio u građanski rat. Konačno, Schuschnigg je ukazao i na povijesni teret Habsburgovaca koji su 1914. krenuli u rat premda, prema njegovu mišljenju, nije bilo pretpostavki za uspjeh. Otto na stranicama ove knjige s vremenske udaljenosti komentira pisma i zaključuje da ona dokazuju da kancelar opterećen kompleksom manje vrijednosti nije bio spreman na otpor nacistima a »država, koja se ne brani, gubi pravo na opstanak« (s. 104).

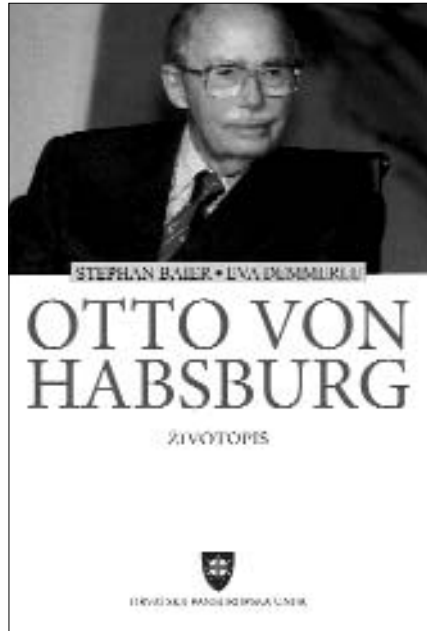
Nakon austrijskog pripojenja Njemačkom Reichu nacisti su izdali tjeralicu za Ottom. Neki od njegovih suradnika upućeni su u koncentracijske logore. Među njima su bili i sinovi nadvojvode Franje Ferdinanda koji su prebačeni u Dachau, a troje monarhista je pogubljeno. Otto je odmah započeo s organizacijom političke emigracije koja se zalagala za ponovnom uspostavljanje nezavisne Austrije. Na tom putu nailazio je na previsoke prepreke. S jedne strane su bili austrijski socijalisti koji su polazili od gledišta da načelno ne žele surađivati s monarhistima, a s druge diplomacije zapadnih velesila koje su još uvijek tražile diplomatske načine za uređivanje odnosa s nacističkom Njemačkom. Nakon pada Francuske Otto je otišao najprije u Francovu Španjolsku, a zatim u Salazarov Portugal. U vezi te epizode istaknuto je Ottovo posredništvo u izbjavljanju austrijskih emigranata i Židova iz zauzete Francuske koji su preko spomenute dvije države uspjeli otputovati u prekomorske zemlje.

Otto odlazi u SAD, gdje je vrlo brzo uspostavio dodire s najvišim političkim krugovima, uključujući i predsjednika Roosevelta. Tijekom rata, sa svojim ljudima iz Connecticut avenije u Washingtonu, lobbirao je za stvaranje federacije srednjoeuropskih država poslije rata kao protu-

teže pangermanskim aspiracijama. Navlastito se zalagao za podupiranje Mađara radi njihovog približavanja Saveznicima, a nije mimoišao ni isticanje hrvatskog pitanja (s. 119). Glavni mađarski suradnik bio mu je emigrant Tibor Eckhardt (1888.-1972.), predsjednik Stranke malih zemljoposjednika i zagovornik mađarsko-hrvatske suradnje. Uz nastavak agitiranja protiv Hitlera, ozbiljno je upozoravao američki establishment na Staljinovu prijetnju europskim narodima, misleći pri tom na nametanje komunističkog sustava pod sovjetskim nadzorom. Osobito upada u oči da je Otto s ustrojavanjem Austrijske lige težio da do kraja rata dio Austrijanaca dočeka na pobjedničkoj strani da bi se lakše riješila situacija s domovinom nakon ponovnog uređenja srednje Europe, a tu je težnju pratila i ideja samoodređivanja Južnog Tirola. Drugim riječima, Otto je svoju kampanju vidio u tome da Austriju predstavi Saveznicima kao »prvu veliku Hitlerovu žrtvu« (s. 137). U sklopu tih napora, poduprijetih i od Roosevelta, pokrenuta je i ideja o stvaranju »austrijskog bataljuna«, ali zbog premalog odaziva dragovoljaca taj je plan propao. Spomenuta ideja o srednjoeuropskoj federaciji na podunavskom prostoru podrazumijevala je obnovu predratnih država i u drugoj fazi njihovo integriranje. Nisu točno pobrojene koje bi sve države bile u federaciji, ali se može zaključiti da je riječ o krunskim zemljama. Što se tiče Hrvata već je navedeno da je Otto pred Rooseveltom isticao težnje Hrvata za slobodom pa se može pretpostaviti da je mislio na Hrvatsku izvan jugoslavenškog sklopa. Ideja srednjoeuropske federacije potkrijepljena je i zahtjevom protiv progona poraženih naroda. To je pitanje postalo predmetom spora s jednim drugim emigrantom, Eduardom Benešom, koji je imao ukorijenjen prezir prema Habsburgu. U ničemu se nisu slagali. Otto ga je nazvao »genijem zla«, misleći na njegove uspjehe kod Staljina i Roosevelta u provođenju propagande koja je dovela do protjerivanja sudetskih Nijemaca. Čin poslijeratnog oduzimanja zavičaja ocijenjen je iz Ottovog pera kao »trovanja ozračja Srednje Europe« (s. 152).

Nakon Drugoga svjetskog rata Otto se povratio na Stari kontinent, željan uključivanja u procese obnove Austrije i sređivanja njezinog položaja pod upravom četiriju velesila. No, u

Austriji je ponovo stupio na snagu stari Ustav sa Zakonom o Habsburzima. Na čelo nove koalicijske vlade izabran je Karl Renner koji je zatražio Ottonov izgon iz Tirola. Kad je 1955. ponovno uspostavljena samostalna Austrija i dalje su zadržani zakoni protiv Habsburga. Takav slijed nije utjecao na političko umrtvljavanje nesuđenog prijestolonasljednika. Otto je nastavio provoditi svoje aktivnosti putujući po svijetu, držeći neprestano predavanja i pišući brojne tekstove. Profilirao se kao političar konzervativnog kova. Njegovi istupi pokazuju da nije riječ o starom konzervativcu što se najuvjerljivije vidi po njegovoj viziji integralnoga europskog razvoja u kojoj nijedna nacija ne će imati prevlast i u bliskim vezama s arhitektima Europske unije (Robert Schumann i dr.) ili državnici koji su bili lučonoše integriranja (»europska Europa«) i njemačko-francuskog pomirenja (Adenauer i De Gaulle). Otvoren je za europsko-arapski i kršćansko-muslimanski dijalog, a izraziti protivnik komunista koji zagovaraju svjetsku revoluciju te europskih podjela po odredbama iz Jalte, odnosno razdiobe na blokove (Varšavski pakt i NATO). Tek u drugoj polovici 1960-ih stekao je mogućnost ponovnog dolaska u Austriju, ali uz

velike otpore pojedinih ideološkom netrpeljivošću opterećenih skupina. Krajem 1960-ih povezo se s Kršćanskom demokratskom unijom. Napose ga je njezin šef Franz Joseph Strauß u ime gornjobavarske oblasti podupirao što je dovelo do Ottove kandidature za Europski parlament. Takva potpora izazvala je unutarstranačke rasprave prigodom koje je današnji prvak CSU-a Edmund Stoiber izjavio da Otto Habsburg odaje dojam »restauracijskog Nijemca«. U skladu sa stranačkim orijentacijama još su ga više napali socijaldemokratski čelnici Willy Brandt i Helmut Schmidt za koje je habsburška kandidatura bila znak »okretanja prema prošlosti«. Unatoč brojnim kritikama Otto je izabran 1979. u Euro-parlament, gdje je nastavio provoditi svoju prepoznatljivu politiku, ne ostavši dužan protivnicima iz redova ljevice. Pristupio je Europskoj pučkoj stranci koja je okupljala kršćanske demokrate, konzervativce i dio liberala. Ovdje je bitno naglasiti njegov *credo* da vrijednost određenog političara ne određuje stranačka pripadnost nego njegova djela. To mu je omogućilo da biranim riječima spominje i političare iz redova socijalista ili zelenih, a da izvrgne žestokoj kritici pojedince iz bloka Europske pučke stranke.

Otto se zalagao za čvrsto prijateljstvo sa SAD-om ali na načelima ravnopravnosti, ukidanje graničnog nadzora i suvišne birokratizacije unutar Europske zajednice, sustavniji rad euro-parlamentaraca, očuvanje vjerskih vrijednosti, prava manjina, podupiranje posebnih odnosa s Turskom i dr. Na području ljudskih prava kritizirao je ljevicu jer je držao da ona želi monopolizirati obranu ljudskih prava i da licemjerno okreće lice od totalitarnih režima iza »željezne zavjese«. Krajem 1980-ih među prvima je prepoznao znakove promjena tako da je predvodio zagovornike njemačkog ujedinjenja i demokratizacije zemalja pod dotadašnjim komunističkim vladama. Otvoreno se zauzimao za potporu protukomunističkim političarima iz istočne Europe, ali i za državnu neovisnost pribaltičkih zemalja i naroda SFR Jugoslavije. Osim toga, smatrao je da Europska unije ne smije ostati zatvoreni »klub sretnih nacija«, nego dom svih Europljana. Njegovu je mišljenje da svakom kandidatu treba pružiti mogućnost pridruženja i to tako da se na temelju napretka svake zemlje pojedinačno od-

ređuje tempo približavanja i pristupa. Kao najstariji zastupnik (starosta) postao je 1997. predsjednik Europskog parlamenta.

Knjiga ukazuje na njegovo iznimno političko iskustvo, a posebno zanimljivi mogu biti njegovi susreti s kontroverznim osobama. Sastajao se s državicima i vladarima koji nisu bili demokraciji i održavao veze sa svrgnutim dinastima. Istaknimo jedan primjer. Prema Franciscu Francu je zauzeo određeno poštovanje jer je cijenio što nije uveo Španjolsku u Drugi svjetski rat. Na prozivanje da gaji dobre veze s fašističkim diktatorom Otto je izjavio: »Djetinjstvo sam proveo u Španjolskoj, moja je obitelj tamo gostoljubivo primljena, dok su nas inače svugdje drugdje u Europi protjerivali. U Španjolskoj imam mnogo prijatelja i dobro poznajem španjolski narod. Morao bih sama sebe prezreti, kad bih negirao to prijateljstvo samo zbog toga što to danas nije oportuno« (s. 210).

Zamjetan dio životopisa zauzima opis elitnog Paneuropskog pokreta koji se početkom 1920-ih pojavio u Beču pod vodstvom Richarda Coudenhove-Kalergija (1894.-1972.). Sin austro-ugarskog diplomata na službi u Japanu bio je u međuraću uvjeren da jedino federacija europskih naroda može prevladati sporove i nove ratove. Kao protivnik hitlerizma i staljinizma privukao je i Ottovu pozornost. Tijekom Drugoga svjetskog rata zajedno su bili u SAD-u, a u poraću su obostrano promovirali ideju Sjedinjenih Europskih Država. Obojica su držali da je za projekt Paneurope nužno suzbijanje »imperijalističkog komunizma« i demokratizacija istočnoeuropskih naroda. Početkom 1960-ih prijestolonasljednik je postao jedan od potpredsjednika Paneuropskog pokreta.

Sukladno ulozi dinastije Habsburg u hrvatskoj povijesti ovaj životopis poklanja određeni prostor i Hrvatima. Važno je istaknuti da s povijesnog motrišta Otto von Habsburg drži da nagodbeni sustav Dvojne Monarhije nije bilo dobro rješenje pa piše da je nagodba »samo s Ugarskom bila velika pogreška. Trebalo se pokušati istodobno nagoditi i sa slavenskim narodima, no tome se protivila Njemačka. Osim toga mnogi slavenski narodi — osim Hrvata — nisu do toga doba imali razvijenu svijest o svojoj državnosti« (s. 37). Nadalje on bilježi da su prepreka zado-

voljavanju nacionalnih interesa Hrvata i drugih naroda na jugoistoku Monarhije bili mađarski političari, izdvajajući naročito plemstvo nespremno za nužne promjene u duhu vremena, koji su ometali državne reforme pa je tako »gotovo tisućljetna Kraljevina Hrvatska bila i ostala rastrvana između dviju polovina carstva« (s. 42). Naravno, ovakva interpretacija je podložna raspravi jer glavne krivice za neuspjeh Habsburške Monarhije vidi samo izvan habsburškog kruga ne određivši se detaljnije prema tvrdokornom ustrajavanju dinastije na dualističkoj podjeli sve do kraja Prvoga svjetskog rata.

Knjiga prati i svestrani angažman Otta von Habsburga za vrijeme procesa raspada Jugoslavije i pri rješavanju hrvatskog pitanja nakon sloma komunizma. On je od početka podržavao hrvatsku neovisnost i sustavno se zalagao za njezino samostalno pridruživanje savezu europskih država. Zbog toga se neprestano suočavao s otporima brojnih europskih političara različitih stranačkih pripadnosti koji su se zalagali za očuvanje Jugoslavije uglavnom zato jer su u njoj vidjeli model višenacionalne države čiji bi nestanak nepovoljno utjecao na sudbine nekih drugih multinacionalnih država. Istaknut je njegov zajednički nastup iz 1988. u Europskom parlamentu s Matom Meštrovićem, tadašnjim predsjednikom Hrvatskog narodnog vijeća u emigraciji, koji je predvidio nasilnu dezintegraciju Jugoslavije uslijed ratobornih srpskih gledišta usidrenih u potrebi za bezuvjetnim očuvanjem jugoslavenskog jedinstva (s. 379). Sukladno tome našao se na strani zagovornika brzog priznavanja demokratski ustojenih Hrvatske i Slovenije te je otvoreno u susljednom razdoblju prozvao Vijeće EZ-a za suodgovornost u kreiranju ratnih događaja na području bivše Jugoslavije. Otto iz prve ruke opisuje kako je Jacques Poos, luksemburški ministar vanjskih poslova i trenutni predsjednik vijeća Europske zajednice, izašao s komičnom tezom da se Jugoslavija mora očuvati jer ne treba »stvarati male države« (s. 380). Spominje i stajališta mnogih drugih europskih političara i obilato plaćene posrednike koji su se kolebali oko novonastale situacije, a posebno se u tom dijelu knjige ističu ponašanja zagovornika prosrpskih rješenja. Otto je bio i među onima koji su otvorili pitanje Kosova te se zauzeo za

priznavanje Bosne i Hercegovine što autori potkrijepljuju njegovim angažmanom za međunarodnu akciju nekih islamskih država. U vezi kosovskog pitanja zaključio je, ne bez ponosa, da su i njemački socijaldemokrati evoluirali tako da su krajem 1990-ih uzeli u obzir i kosovarske interese. Vrijedno je izdvojiti i njegove gledište iz srpnja 1992. koje se kosi prevladavajućim stereotipima: »Drška je laž, [...] tvrditi da postoji dogovor između Hrvatske i Srbije, oko podjele Bosne i Hercegovine. To uopće nije u interesu Hrvata, no uvelike je u interesu Srba. Ne bismo smjeli biti žrtve sustavnog širenja dezinformacija komunističkih vladara u Beogradu« (s. 401). Otto je uvjeren da nije bilo građanskog rata u Jugoslaviji, nego da su narodi, koji su bili u podređenom odnosu prema Srbima, s punim legitimitetom i u skladu s demokratskim načelima težili ostvarivanju vlastitih nezavisnosti. Srbijanski režim nije bio spreman za demokratska rješenja i započela je »agresija jedne države na druge narode« (s. 403). Glede ponašanja političkih prvaka EZ-a zamijetio je odsutnost jasne inicijative na području bivše Jugoslavije, »stalnu hajku« na Hrvatsku i uvođenje »povijesno i zemljopisno apsurdnog naziva Zapadni Balkan«. Istodobno je uputio dobronamjerne primjedbe hrvatskoj strani na izostanak »profesionalnog reagiranja« u mnogim situacijama (s. 432).

Knjiga je popraćena brojnim ilustracijama iz svih razdoblja Ottovog života, brojnim dokumentima, dinastijskim stablom, kronologijom, popisom Ottovih publikacija, izvora i literature te proslavom Mislava Ježića i pogovorom Pave Barišića, obojice vodećih članova hrvatskoga Paneuropskog pokreta.

Neki će biti skloni proglasiti ovo djelo otvorenim apologijom Otta von Habsburga. Oris njegova životnog puta ističe brojne osobne vrijednosti i ponekad nedovoljno rasvjetljava protivničku stranu koja se neizbježno susreće u svakoj ozbiljnoj političkoj praksi. Međutim, knjiga je zrcalo njegovih djelatnosti, a sve što se u njeemu odražava potvrđuje da je riječ o jedinstvenoj pojavi na suvremenoj političkoj sceni, koja se od velikog gubitnika pretvorila u relevantnu osobu u javnom životu Europske unije. Dojam je da se čitatelj i ne mora uvijek slagati s Ottovim svjetonazorom, ali način na koji argumentira i brani

svoja stajališta izaziva poštovanje zbog njegova odličnog poznavanja povijesnih i aktualnih prilika, a možda još i više zbog nevjerojatnog elana pri radnim putovanjima širom svijeta koja su ga čvrsto povezivala s brojnim državicima različitih svjetonazora. S gledišta obrane demokratskih načela, teško se može prigovarati Ottovom nastupu. Dapače, njegove učestale kritike pojedinih

poluga vladajućih sustava najbolji su priloga jačanju demokracije. Raščlamba pojedinih etapa Ottova života popraćena je izvornim dokumentima koji su objektivna potvrda ponašanja u određenim trenucima. A ono je, kako knjiga pokazuje, bilo dosljedno i po svemu vrijedno da bude trajno zabilježeno.

• *Stjepan MATKOVIĆ*